

Om »Øjet«.

En Helligdom for Frey¹⁾ i Baag Herred.

Af Læge H. Bisgaard, Glamsbjerg.

I Skellet mellem Thurup og Gamtofte Sogne, ikke langt fra Grænsen mod Søby og Søllested Sogne, ligger, dybt mellem høje Bakker, delvis grænsende op til en lille Lund, den lille Sø „Øjet“.

Dens Overflade er paa Midten i Reglen spejlblank, langs Bredderne er den kranset af Siv; den er meget dyb, gror aldrig til, Vandstanden er omtrent den samme selv i meget tørre Somre, saa maaske drejer det sig, geologisk set, om et Jordfaldshul. Da store Gaarde har — eller til nyeste Tid har haft — deres Marker helt ned til Søen, og da der tillige ganske nær ved findes en større udtørret Sø, Vistorp Dam, er Bebyggelsen i Omegnen sparsom. Umiddelbart ved Søen ligger mod Nord Øjehuse, af nogle ændret til Øghuse, mod Øst Vedstaarup Tøglværk og den nu udstykkede Gaard Store Vistorp; mod Vest en lille Lund samt Hvidsø med en Del Smaahuse langs Bredden.

Til den ejendommelige lille Sø knytter sig det, ogsaa fra andre Steder i Landet, velkendte Sagn om den sunkne Gaard. Den ugudelige Mand, som boede der, drev Spot med Præsten og kaldte ham derud om Natten, men da Præsten kom, laa der en Gris i Sengen, hvorefter han manede Gaarden i Dybet med al dens Indhold, men de hellige Bøger og Kar kom op igen.

Selv de, der ikke kender dette Sagn, er velkendte med den Mystik, der knytter sig til Søen: „Der ligger en Gaard paa Bun-

---

¹⁾ Hvorvidt Helligdommen rettelig bør opfattes som Freys eller Frejas, kan der maaske være delte Meninger om; Hovedsagen har for mig været at fastslaa Stedet som sacralt og søge at fremsætte en plausibel Forklaring paa det mærkelige gamle Sagn.

Stednavnene tyder maaske snarest i Retning af Freya; men da i Følge Kaarle Krohn, Skandinavisk Mytologi (S. 66), »Freya likväl ej är annat än ett senare bildat Femininum af Frey«; da i Følge H. Rosén, (Fornvännen 1913) »även hon ställes tydligt i Samband med Galtén og är Freys Syster og Maka og fullkomliga pendant«, og da Freyas Dyrkelse i Følge samme Forfatter væsentlig er indskrænket til Norge-Island, lader jeg Spørgsmaalet Frey-Freya staa hen til specielt sagkyndige Kredses Afgørelse.

den“, „den er bundløs“, „en gammel Mand, Niels Øje, skal have maalt 33 Favne uden at naa Bund“, en enorm Dybde, naar tages i Betragtning, at Søens Omfang kun er 300 à 400 Alen. At Søens gamle Navn er Paddesø eller Paddis Øje, er jeg først nylig blevet opmærksom paa; kun en enkelt ældre Mand, jeg har talt med, erindrede endnu „at naar han som Barn med sin Fader kørte ud at skære Tørv, kom de ofte forbi Paddes Øje eller Paddesø“.

Allerede for Aarhundreder siden har den lille mærkelige Sø da ogsaa tiltrukket sig Opmærksomheden. Biskop Jac. Madsen skriver i sin Visitatsbog ved Aar 1589: „Paddesø, liden, siges bundløs, trind, er Fisk nok i Halvparten i Gamtofte Sogn“.

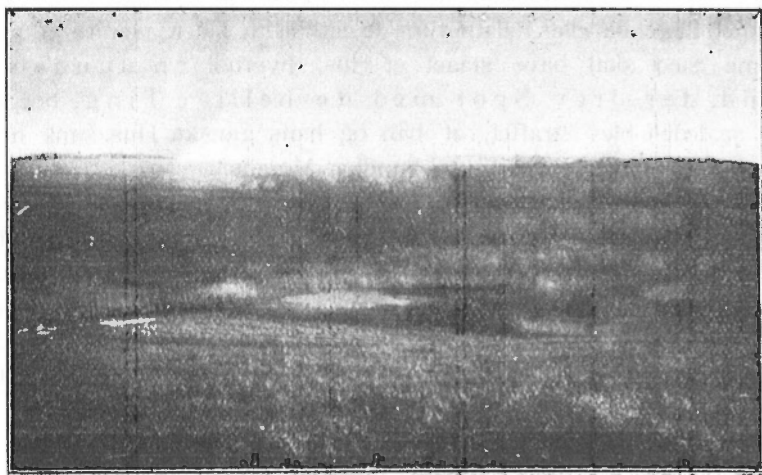
I en Indberetning om Thurup Sogn 1743 (trykt i Arkivar Wad: „Fra Fyens Fortid“, III, S. 148) læses: „En Sø kaldes Hestholmssø eller Viesø. Nok et dybt Hul kaldes Paddis Øje, ligger ikke langt fra Vistorpe, er ganske trindt til Syne, hvorudi der er og Fiske“. Sammesteds skriver Præsten i Gamtofte, samme Aar, „at der findes et Morads, navnlig Paddis Øje, hvorom haves en gammel Legende eller Relation fra de catholske Tider, nemlig at paa samme Sted skal have staaet et Hus, hvorudi en ugudelig Mand, der drev Spot med de hellige Ting, boede, som saaledes blev straffet, at han og hans ganske Hus sank ned i Jorden, og Stedet blev til en bundløs Morads“.

Hos Evald T. Kristensen, Danske Sagn, III, staar der: „Nord f. Søby Sø, i Gamtofte Sogn, f. Enden af Hvidsø, er et Mosehul, som kaldes Øjet. Der siges en Gaard at være sunken. Øjet ligger i en dyb Dal og er omtrent 300 Alen i Omfang. For en Del Aar tilbage blev der maalt 36 Favne Vand, uden at man naaede Bund. Saavidt vides fryser Vandet ikke“. Sidstnævnte er dog ikke rigtigt; i Fjor var der Is, men Øjet fryser sent til.

Hvor der til en Egn knytter sig gamle Sagn, maa man spørge sig selv, hvorledes er dette Sagn opstaaet, hvor langt gaar det tilbage i Tiden?

I Følge Gudmund Schütte: „Offerpladser i Overlevering og Stedminder“ gaar de utvivlsomt ofte tilbage til Hedenskabets Tid, og kan man samtidig paavise Gudenavne i Stednavnene eller Minder om det hedenske Vi, som vi har dem i Odins Vi paa Fyn, Vebjerg i Jylland, maaske tillige Oldfund, der som Ofringer kan tænkes at være nedlagt til Guderne, da kan vi med ret stor Sikkerhed fastslaa, at her har der fundet hedensk Kultus Sted.

Hvad nu netop Sagnet om Soen og den sunkne Gaard angaar, da omtaler Evald T. Kristensen, i ganske det samme Sagn fra Nørøxe Sø i Vendsyssel, Soens Ejer som Hedning paa den Tid, da Kristendommen indførtes i Landet. Elementet Nør i Søens Navn og det nærliggende Nørlev og Nørum er maaske et Minde om Guden Njerd, Frugtbarhedens Gud, Fader til Frey og Freya, hvis Navn med Sikkerhed vides at være bevaret i N. og S. Næraa i Fyn; og Gudmund Schütte anfører selv, at det ligger nær at tro, at der i Sagnet om Soen skjuler sig et Minde om, hvorledes Dyrkelse af Guddomme i Dyreham fortsattes hist og her endnu i Hedenskabets sidste Tid, hvorledes den mødtes med Kristendommens første Forkyndere, som ved den hellige Sø foretog en Nedmaning af de onde Aander. Ved denne Nedmaning har der maaske endog Landet over været benyttet et bestemt Ritual, hvilket kunde forklare, at Sagnet atter og atter kommer igen med nøje samstemmende Træk. — — —

»ØJESØ« SET FRA FROLUNDSHUS.

Lad os da vende tilbage til den lille sælsomme, endnu delvis af Lund omgivne Sø og se, om vi her, hvor de historiske Kilder langt fra — som i Odins Vi, Vebjerg og Upsala — rækker tilbage til Hedenskabets, skulde kunne finde Støttepunkter for, at vore Forfædre paa dette Sted har blotet til Odin, Thor eller Frey.

En Mand, som bor lige ved Øjet (Hmd. Lars Hansen), og hvis Jord gaar ned til Søen, har, ca. 12 Alen fra dens Bred, fun-

det en smuk lille Flintnæjsel med ubeskadiget Æg. Skulde den være nedlagt paa et helligt, til Gudérne indviet, Sted for at vinde disses Gunst? Fundet kan være tilfældigt, i Særdeleshed da vi endnu ikke har Vished for, at der hér har fundet Ofringer Sted.

Men ser vi paa Stednavnene, som paa Grund af den sparsomme Bebyggelse er ganske faa, taler disse et mærkeligt Sprog.

Hvidsøs gamle Navn er Viesø, hvilket med stor Sandsynlighed er Viets Sø: Søen ved Viet; og til den modsatte Side har vi Torpen ved Viet, Viets Torp, Vistorp, skrives i ældste Tid Vesthorp. En Mark, der strækker sig ned til Søen, hedder Fruerlundsmarken; skulde det være Freyas Lund eller Freys Lund, skulde Lund og Sø i ældgammel Tid have været indviet til Freya eller Frey, Frugtbarhedens Gud og Navnet ændret til Fruer, — da Freys Navn var glemt?

Men nu selve Øjet og Øjehusene, de sidste Stednavne, der er tilbage paa dette Sted, her synes al Tilknytning til Hedenold at glippe. Oplysninger om Øjehuses gamle Navn findes ikke i Kirkebøger eller andet Steds. I Thurup Kirkebog læses: „29'de Novbr. 1783 hjemmedøbt Peder Hansens „ved Øjet“ Datter Gjertrud“, ellers findes Stedet ikke omtalt i Kirkebogen, som gaar fra 1696 til 1804.

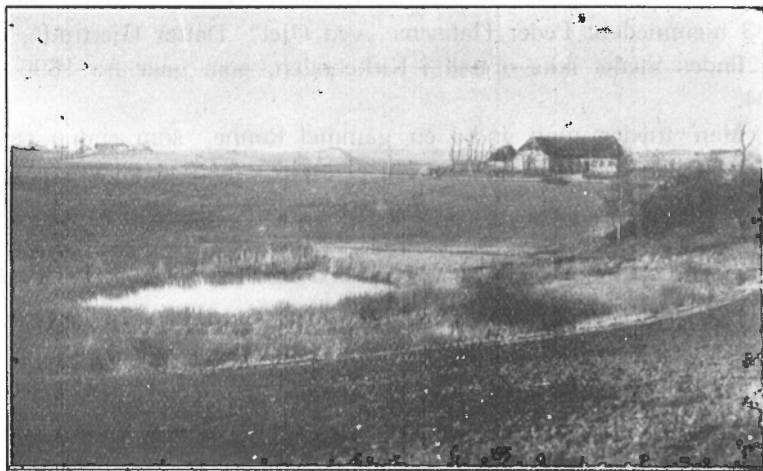
Men træder man ind i en gammel Rønne, som endnu staar her, hvor der tidligere laa flere Huse, undrës man ved paa en Egeplanke over Døren at læse:

DETE * FROLUNDS * HUUS * LOD * 1780 *
HANS * DHRD * I * SIOD * OPBYGE *

Det er ejendommeligt paa et saå lille og beskedent Hus, et typisk vestfynsk Bindingsværks-Husmandshus, at finde en saa smuk og velbevaret Indskrift; men endnu mærkeligere er det dog, at der paa et nu nedbrudt Hus ved Siden af det, der endnu staar, har siddet en ganske lignende Indskrift, som, takket være ovennævnte Hmd. Lars Hansens Omtanke, ved Husets Nedrivning er bevaret fra Undergang og nu er i hans Besiddelse. Den siger (se hosstaaende Fotografi) ganske det samme som den forrige:

∴ HNS : DHRD : I : SIOD : LOD + FROLUNS
∴ DETE : HUUS : OPBYGE · 1780 ∴∴ HUUS ∴

Man maa være Hans Nielsen og hans Hustru Dorthe Henriksdatter i Sjogaarden — iøvrigt Tip-Tipoldeforældre til Fru Sognefoged Esbjerg i Bukkerup, som ikke kendte Indskriften, men straks genkendte deres Navnetræk og gav mig Oplysning om deres Navne — taknemmelig, at de har haft den historiske Sans at bevare, ikke alene ved een, men ved to smukke Indskrifter, et Navn, som endnu har været dem bekendt, men som allerede den Gang var ved at vige til Fordel for det lettere forstaaelige „ved Øjet“. Thi hermed har de givet os Nøglen til Gaadens Løsning; at Frolund er Frølund, Guden Freys Lund (eller maaske Freyas Lund), kan der dog vel næppe mere tvivles om.

»ØJESØ«.

At selve det hemmelighedsfulde „Øje“ yderligere skulde kunne aflokkes Bevis for direkte Nedledning af dets mærkelige Navn fra Guden Frey, havde jeg ikke ventet; dertil forekom dens gamle Navn „Paddis Øje“ eller „Paddesø“, som Biskop Jacob Madsen skriver 1589, mig alt for gaadefuldt. Her bragte Dr. phil. Gudmund Schütte, hvem jeg havde meddelt mine Iagttagelser, den lige saa

simple som geniale Løsning: Padde-Sø er en simpel Oversættelse af Frø-Sø d. v. s. Freys Sø.

Man kunde da maaske tænke sig følgende Udvikling: Da den fynske Bonde havde glemt de gamle Guder og ikke mere forstod det Navn, som selvfølgelig maatte være Søens gamle Navn, Freys Sø, i almindelig Tale Frøs Sø, da saa han i Navnet Frø det Dyr, som han alle Dage vil kalde „Pajte“. Frø Sø blev til Pajtesø; af Præsterne bliver dette i deres Beretninger til Paddesø (1589), dette præger efterhaanden Bondens Tale, saa hans Udtale bliver Paddesøi. For en Præst, som ikke var fuldt fortrolig med fynsk Dialekt, har det ikke været let at høre, om der blev sagt Paddesøi eller Paddesøje (1743), og da Søen tilmed i høj Grad ligner et Øje, blev dette nemme korte Navn snart eneraadende.

Saa er der ikke flere Stednavne, de gaar alle, Viets Sø og Viets Torp, tilbage til det hedenske Vi; og Navnene Fruerlund, Frolund og Frø Sø giver os Vished for, at den Gud, vore Forfædre paa dette Sted blotede til, var Frey, Frugtbarhedens Gúd. —

Tilbage staar da Forklaringen af det gaadefulde Sagn om den ugudelige Mand, om Grisen i Sengen og den forsvundne Gaard, og da vi nu ved, hvem den Gud var, hvis Helligdom laa paa dette Sted, vil det være naturligt at undersøge, under hvilken Former Freys Dyrkelse foregik i Norden.

Historien beretter da: Frey giver Jorden Frugtbarhed og gode Aar, han raader for Regn og Solskin og hersker over de blide Lysalfer; hans Søster er Freya, Gudinden for Elskov; hun hjælper de elskende, som anraaber om hendes Bistand; efter hende kaldes fornemme Mænds Hustruer Fruer (sammenlign Fruerlund).

Guden dyrkedes dels i Lunde og paa Høje, den hellige indhegnede Plads var lyst i Fred og kaldtes Vi (Ve) dels i Templer, Gudehove, som laa i Lundene.

Den største Fest var Julefesten, da man ved Mjødbægeret bragte Guderne Offer til Tak for det svundne Aar. I Forbindelse med Julen stod Midvinterfesten, da man blotede for næste Aars Afgrøde, især den hellige Galt til Frey, Frugtbarhedens Giver. („Fabricius“ S. 48 — 101 — 107). —

I „Fornvännen“ 1913 (S. 213 og flg.) omtales Freys Dyrkelse af Helge Rosén, som blandt andet fortæller:

Der er fast Tilknytning mellem Frey og Gal-

ten. Han ejede Galten Gyldenbørste, som løb hurtigere end nogen Hest, og aldrig var der Nat, hvor den fór af Sted, saaledes lyste dens Børster. Forbindelsen mellem Frey og Galten fremgaar ogsaa deraf, at dette Dyr ofredes til ham.

Hervararsaga ved at berette, at Kong Heidrekr plejede at blote til Frey sin fedeste Galt i Februar Maaned. Den Galt, som blev udset til Offerdyr, holdtes hellig, og Juleaften afgav Mændene endog Løfter, idet de lagde deres Hænder paa den.

Dette Svineoffer ved Juletid lever endnu i Sæd og Skik; den helstegte Gris med et Æble i Munden, maaske endog Juleskinken, er et Minde derom. Et andet Minde er Bagning af et Brød i Form af en Galt, kaldet Julegalten, en Skik, der adskillige Steder var bibeholdt langt ned i Tiden, længe efter at dens oprindelige Mening var gaaet i Glemme. Endog Sparegrisen skal efter Gudmund Schütte være et Minde om en Tid, hvor man paa den Maade søgte at bringe sine Spareskillinger under Velstandsgudens Varetægt.

Der er ogsaa andre Vidhedsbyrd om, at vore Forfædre ansaa Grisen for et helligt Dyr. Historien beretter, at Kong Adils

KRIGERE FRA VIKINGETIDEN MED GALTPRYDEDE HJELME.

i Úpsala ofrede til en Galt. Der er bevaret Billeder af Krigere fra Vikingetiden, hvis Hjelme er smykkede med Svinebilleder, sikkert hellige Symboler, som skulde beskytte deres Bærere og skræmme Fjenderne.

Ved Freys Side staar hans Søster Freya; ogsaa hun har tydelig Tilknytning til Galten, hvad bl. a. hendes islandske Tilnavn Syr (So) angiver; hun fremstilles ridende paa en Galt med gyldne Børster.

Men medens Frey dyrkedes over hele Norden, endog med Vikerne bragtes til Normandiet, hvor to Fréville minder om hans Navn, var Freyas Dyrkelse væsentlig indskrænket til Norge og Island. Freys berømteste Helligdom var maaske den i Upsala, hvortil i Følge Saxo bl. a. den danske Konge Halvdan, hvis Hustru ikke fødte ham Børn, kom dragende og ofrede for at „faa Børnelykke“. Det vil af ovenstaaende ses, hvor udbredt og betydningsfuld Dyrkelsen af Frey ansaas for at være blandt vore hedenske Forfædre, men tillige med hvilken Pietet man omfattede det Dyr — Galten — som fortrinsvis ofredes til ham.

Men herved forekommer det mig, at Sløret glider bort fra det gaadefulde Sagn, som nu tværtimod paa en klar og troværdig Maade beretter om den sidste Kamp mellem Hedenskab og Kristendom paa disse Egne.

Som det ved Nørøxe Sø i Vendsyssel er Hedningen, som trodser Kristendommen, som nedmanes, saaledes er den ugudelige Mand i dette Tilfælde den sidste hedenske Offerpræst. Gaarden, som forsvinder i Dybet, er Gudehovet, Templet for Frey, og Grisen er Freys hellige Galt.

Det eneste i Sagnet, som ikke kan være rigtigt, er Nedmaningen, men da det skete om Natten, har vi her kun Præstens egen Beretning at holde os til, og det kan da let være en Omskrivning for, at han og hans Hjælpere paa anden Maade har ladet det hele forsvinde sporløst fra Jordens Overflade.

Søger vi da i Tankerne at sætte os 900 à 1000 Aar tilbage i Tiden, da kunde det maaske tænkes, at der vilde møde os følgende Tidsbillede: Kristendommen er trængt ind og har sejret; Trækirker har rejst sig i Sognebyerne rundt om, men i de øde sø- og skovrige Egne derude ved Viet, i Skellet mellem 2 og tæt ved Grænsen til 2 andre Sogne, lever endnu Hedningen, Viets sidste Vøgter.

Færre og færre kommer til hans Blotfester for Frey, men endnu plejer han som før med Omhu den hellige, til Guden indviede Galt; maaske deler han endog Stue med den, hvad der jo ikke var nogen Sjældenhed i en langt senere Tid, endsige da dengang. Maaske den har haft et særligt — for dens Hellighed passende — op-højet Leje; maaske den endog har taget en ledig Alkove i Besiddelse.

Efterhaanden som den gamle Tro dør bort, bliver han mere og mere en Fabel for sine Omgivelser; hvad der et Par Menneskealdre før var naturligt og rosværdigt, vækker nu Forargelse, og snart fremstilles han af de første kristne Præster „som en ugudelig Mand, der driver Spot med de hellige Ting“.

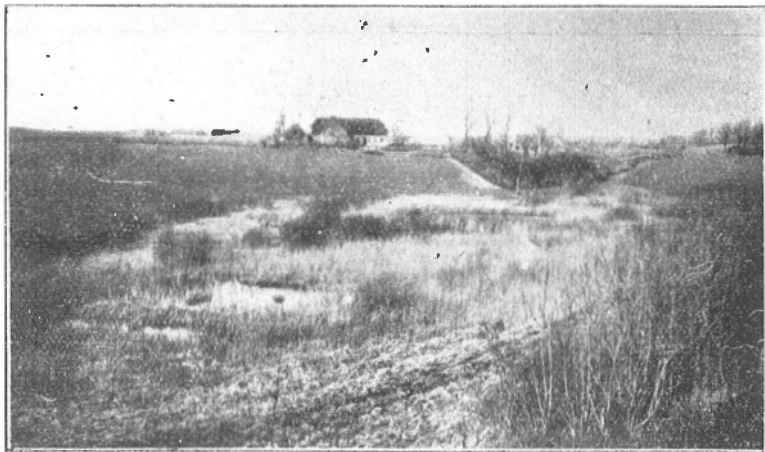

»FROLUNDS HUS«.

En mørk Nat — i Følge Sagnet foregaar Nedmaningen jo netop om Natten — udslettes han af de levendes Tal, Hovet og alt, hvad dertil hører, raseres og sænkes i Søen.

Da Befolkningen siden opdager, at „den ugudelige Mand“ og hans Hus er borte, er Præsten den eneste, som ved Besked; men han har ikke dræbt og nedbrudt, men nedmanet det sidste Støttepunkt for dem, som paa disse Egne endnu kunde føle sig fristede til at blote til Frey. Som Motiv kan han kun anføre, „at der laa en Gris i Sengen“, men iøvrigt har han sikkert ved „Nedmaningen“ kun yderligere befæstet sit Ry og udført en i det almindelige Om-dømme fortjenstfuld Handling.

Det vilde være af stor Interesse, om fremtidige Fund yderligere kunde uddybe, hvad her er anført. Det er jo ikke meget, der foreligger af den Art omkring „Øjet“, idet der udover den omtalte Flintmejsel — mig bekendt — ikke er gjort Fund af Betydning. Men jeg skal dog endnu paapege, at der paa den Mark, der fra Vejen skraaner ned mod Søen, ca. 150 Alen fra dennes Bred, af en Mand, som endnu bor paa Stedet, er gjort Fund af sort Jord og en Stensætning i $\frac{1}{2}$ Alens Dybde, som kunde være Tomten af et Hus. Den ligger der endnu. Skulde det være de sidste Rester af det gamle Tempel for Frey? Selvfølgelig kan det ligesaa godt være Grundsten af et Hus fra en langt senere Tid.

KLØFTEN MELLEM ØJET OG VIESØ.
I Baggrunden Frolundshus.

Da en Kone derude hørte, at Søens gamle Navn var Paddesø, udbød hun forbavset: „Det var dog mærkeligt; i Nordfyn, hvor jeg er fra, har vi ogsaa et Paddesø, og der har vi ganske det samme Sagn“. Skulde ogsaa det være Frøs Sø; det vil selvsagt være af stor Interesse, om der andetsteds, hvor man har samme Sagn, kunde gøres lignende Iagttagelser.

At Navnet Frolund — Fruerlund flere andre Steder findes nær knyttet til Sagn og hedensk Kultus er allerede meddelt mig, blandt andet ved Njörds Helligdommen Nærum paa Sjælland, ved Njörds Helligdommen N. Næraa paa Fyn. Njörd var jo Fader til Frey og

Freya, var ligeledes Gud for Frugtbarhed og dyrkedes almindeligt i en endnu ældre Tid.

Man tør maaske haabe, at fremtidige Fund og systematisk Gennemgang af Stednavne endnu kan bringe mangt og meget for Dagen, som hidtil laa hen i det skjulte, og derved bidrage til at uddybe Kendskabet til den nøje Tilknytning, der ofte er — mellem Oldtidens Gudetro og vore gamle Sagn.

